

הכרך הנוכחי התחיל משאלה פשוטה: איך ייתכן שהמשפט מלא בדברים לא אנושיים, בחומרים ובחומריות, ולמרות זאת העולם הרעיוני הסוער של המפנה החומרי (the material turn), אשר זכה למחקר ולעניין רב במדעי החברה והרוח בעשורים האחרונים, לא חדר להוראה ולמחקר בפקולטות ובבתי הספר למשפטים בישראל?

ביקשנו לעורר את הדיון ולבחון את האפשרויות שהוא פותח. בעקבות פרסום קול קורא קיבלנו הצעות רבות למאמרים ומסות. התברר שכאשר חוקרות וחוקרי המשפט חושבים על החומרי, השיחה קולחת. התחלנו בכנס בינלאומי שבו הזמנו מומחיות ומומחים מהתחום לקרוא איתנו טקסטים מכוננים מתוך ספרות המחקר על המפנה החומרי. בעקבותיו פנינו כולנו לכתוב. התהליך לימד אותנו על האתגרים שהמפנה החומרי מציב למחשבה המשפטית. לא פשוט לעבור מהבנת חשיבותו של החומר כראיה משפטית, או כמרחב לדיון משפטי, שהיא כמעט טריוויאלית עבור חוקרי משפט, אל המשגתו מעבר לדיכוטומיות בין אובייקט וסובייקט, רעיוני וחומרי, גוף ונפש, ואל ניתוחה של סוכנות שאינה אנושית לצרכים משפטיים. כמי שאמונים על מושג האוטונומיה, כבוד האדם או חופש הבחירה, המעבר היה לעיתים מאיים, ואיננו מבקשות כלל להכחיש את הסכנות ואת הערעור הכרוך בו למחשבה המשפטית. יחד עם זאת, גילינו כי הפוטנציאל עשיר ומרתק. אנו מקוות שהכרך הנוכחי יעודד מחקר והוראה נוספים וחדשים. הוא מציג בפני הקוראות והקוראים חומר מבואי בעברית לצד מאמרים ומסות המתכתבים עם המפנה החומרי בתחומי דעת שונים ומחברים אותו למגוון סוגיות יסוד במשפט.

השער הראשון מבואי. הוא נפתח במבוא של **ענת רוזנברג** המסביר מהו המפנה החומרי. לא מדובר בתאוריה אחת, אלא בכותרת לשורת מגמות במדעי החברה והרוח שהתרכבו במהירות. המבוא מציג את הרעיונות והמושגים המרכזיים במפנה החומרי, ובוחר את הדילמות ואת השלכותיו התאורטיות והמתודולוגיות של המפנה החומרי עבור המשפט בעזרת הוגים וחיבורים משלל שדות דיסציפלינריים. עוד בשער המבואי שני פרקים שתרגמנו (תרגום על ידי יניב פרקש) מתוך ספרה רב ההשפעה של התאורטיקנית הפוליטית האמריקאית **ג'יין בנט**, *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*, שיצא לאור בשנת 2010. בנט פיתחה בספר זה תאוריה של סוכנותם של דברים לא אנושיים ומשמעויותיה הפוליטיות.

השער השני עוסק בראיות, ובוחר את היחסים בין דברים לא אנושיים ליריעה משפטית ויריעה על המשפט. מאמרו של **בנימין בלום** בוחר את התפתחות המדע הפורנוי החל מהמאה התשע עשרה, ובפרט את עליית קרנה של הזירה הפלילית החומרית אשר טשטשה הבחנות בין אדם, חיה וחפץ ובין גוף ונפש. בניגוד לסיפור המקובל, המאמר מציג את המפנה הפורנוי כמשפט לא כתוצר של התפתחויות מדעיות, אלא כנטוע בשינויים פוליטיים, תרבותיים וחברתיים רחבים יותר. **ליאורה בילסקי** כוחנת את מקומה של עדות החפצים על השואה ומאתגרת את הנרטיב המקובל הרואה במות אחרוני הניצולים את סיום "עידן העד" ואת התחלת "המפנה החומרי" בחקר השואה. היא פונה לכתיבתה של רחל אוירבך כניסיון מוקדם של ארכאולוגיה פורנוית המשחזרת חיים חברתיים של מחנה השמדה, להבדיל מהחקירה

הפורנוזית המשפטית המשחזרת רק פשע. רננה קידר, עמית פינצ'בסקי, מקסים איפרגן ועמרי אבנד מתמודדים עם האתגר של מאגרי עדויות עצומים על השואה באמצעות תאוריה ומודל חישובי המאפשרים גישה לעדויות כמכלול. הם כופרים בטענה כי שימוש בכלים חישוביים הוא בהכרח רדוקטיבי, ומציעים במקום זאת הקשבה והכרה באמצעות מכונה. **תאופיק דעאדלה** מציע לחצות את הקווים בין מקורות טקסטואליים – לרבות משפטיים, ויזואליים וחפציים-ארכאולוגיים – במטרה לשחזר חיים חברתיים פלסטיניים שנכחדו בלוד ב-1948. השחזור מוליד חלקים מוארים, ולצידם אחרים שנותרים בחשכה. מסתו של אייל **כתבן** היא גם מסע בעקבות שלט משרדה של עורכת הדין הראשונה בישראל, רוזה גינצברג, והמבט שהוא מציע לנו על המשפט.

השער השלישי מעמיד במרכזו רכוש, ביזה ואת ההיסטוריה של האפוטרופוס לנכסי נפקדים בישראל כמחוללי משפט וכפרספקטיבות חומריות לניתוחו. מאמרו של נמרוד **בן זאב** ממקם את מוסד האפוטרופוס בהקשרים הגלובליים והאזוריים של "עידן ההפקעה", במבט הנע מחומריות במובנה המרקסיסטי, העוסק במבנה הכלכלה במדינה, אל החומר ממש המתגלם במבני הבתים ובמרחב. **מני פרידמן** בוחן את ההיסטוריה של "הרכוש הנטוש" ברמלה בשני עשורים הראשונים של מדינת ישראל, ואת הדיאלקטיקה בין מוסד האפוטרופוס ומטרותיו המוצהרות הזמניות לבין השפעתו ארוכת הטווח על עיצוב המרחב החומרי-פיזי של העיר. **יובל ארז** בוחן את ההיסטוריה של החרמת דירות יהודים לטובת פקידי שלטון, לרבות אנשי מערכת המשפט, בתקופת קום המדינה. הוא שופך אור על פרקטיקות שלטוניות אלו, על התפיסות המשתנות של ההגנה על הקניין הפרטי ועל מקורותיו של שלטון החוק בישראל. **ליאורה בילסקי וליאת קוזמא** מציעות קריאה ביקורתית של ההיסטוריוגרפיה של ביזת חפצי היומיום של פלסטינים במלחמת 1948. הן מעמידות את החפצים במרכז הניתוח על מנת לאפשר היסטוריה משולבת של קולות ונקודות מבט של יהודים ופלסטינים, כמו גם לשפוך אור על ההיסטוריה של התחלת המשפט הישראלי.

השער הרביעי פונה לטכנולוגיה וקפיטליזם במשפט, ולאתגרים חדשים למעמדו של הסובייקט האנושי. מאמרה של **מיקי זר** בוחן את הסחר במידע אישי כתופעה יצרנית אשר בו בזמן מעצבת ומאימת על זהותם של הפרטים הנעקבים. היא בוחנת את השפעת הסחר במידע אישי על הפרט מושא המידע, וכיצד הפיכת ה"זהות" לאובייקט סחיר משפיעה על אנושיותו של היחיד. **מיכאל בירנהק וטל מורס** עוסקים במעבר מחפצי זיכרון לזיכרונות דיגיטליים שבהם לחומריות אין לכאורה חשיבות, תהליך המתואר על ידם כהתפוגגות החומר. המעבר לדיגיטלי כרוך באובדן הגישה הישירה לחפצי זיכרון עבור קרובי המת, והזירה המשפטית נדרשת לדילמה חדשה של עיצוב נורמות הגישה לזיכרונות דיגיטליים. **אלון חספר וחמד סועאד** מתחקים אחר פריסת תשתית האינטרנט בישראל כדי להסביר את היבטיה המפלים ערבים. למרות ההיבט המשחרר לכאורה מתשתיות פיזיות שיש באינטרנט, והפוטנציאל הפרוגרסיבי הטמון בו, המחברים מוצאים בפריסת התשתית שיעתוק של פערים על בסיס דמיון חברתי-טכנולוגי שמאפייניו נבחנים במאמר. **אביגיל פאוסט** מפתחת תפיסה של חוזים צרכניים אחידים כמוצר, על בסיס תאוריה חומרית העוסקת ביחסים בין אנושי ללא אנושי. פאוסט מפנה את מבטנו ליחסים בין הצדדים לבין החוזה עצמו, ואף בינם לבין המדינה כאינטגרלית לחוזה, להבדיל מגורם חיצוני מתערב. מסתה של **שלי פסטרנק** נכתבת בעקבות צייר המתכחש למעמדו המשפטי כיוצר. פסטרנק בוחנת כיצד היצירה יוצרת את

האומן, לא רק הוא אותה, ומצביעה על רצונם של אנשי עסקים לרכוש פיסה מאישיותו של האומן. מסתו של אייל ברוק מצביעה על האתגר לתפיסות של הגנה על יצירה במשפט עקב סוכנותה המתרחבת של הטכנולוגיה ביצירות מוזיקליות, ולפיכך עליית קרנו של התהליך על פני התוצר המוזיקלי הסופי.

השער החמישי עוסק בגוף כמוקד חומרי במשפט, המאתגר את המחשבה הדואליסטית המבחינה בין גוף ונפש. מאמרה של עדי יוכט סוקר את התפתחותן של תביעות נזיקיות עקב השימוש ההולך וגובר בניתוחים פלסטיים לשינוי הגוף בישראל. יוכט מנתחת את יחסי הגומלין בין התרבות החומרית של ניתוחים פלסטיים לבין דיני הנזיקין, ובוחנת הגדרה חדשה של נזקי גוף לשם התמודדות עם תרבות זו. מסתה של שירה אייל פונה למדי המשפט המכסים את הגוף במטרה להתחקות אחר תפיסותיה האונטולוגיות של הקהילה המשפטית ומעמדו של המופשט מול החומרי.

התמונה המופיעה על הכריכה היא מתוך התערוכה "הבור – חפצים שעלו מבטן האדמה" במוזיאון העיצוב חולון. התערוכה עסקה בממצאי החפירה הארכאולוגית במטמנת הזבל הראשונה של תל אביב במקווה ישראל, שנסגרה עם קום המדינה. למדנו עליה בכנס שקיימנו על המפנה החומרי מפי האנתרופולוגית תמר אלאור, שהובילה את החפירה. הרכיב הדומיננטי בכורות החפירה היה מוצרי זכוכית, ובפרט בקבוקי זכוכית המזוהים עם תחילתה של תרבות השפע והמודרניזציה. במיצב, ניל נגר ואביחי מזרחי מציגים צווארי בקבוקים ומזמינים מחשבה על חייהם של חפצי היומיום לאחר שבני האדם נפטרו מהם. עבודנו, המיצב מצביע על רצון חברתי שאינו אנושי, על אסתטיקה במקום שבו בני האדם דווקא מאסו בחפץ, ועל הדמיון בין החומר המלאכותי שהתפרק לעצמות הגוף האנושי. אנו מודות לאוצרים על הסכמתם להשתמש בתמונה לכרך זה, ועל ההשראה שהפריקט כולו העניק גם לנו.

עוד אנו מבקשות להודות למי שליוו אותנו לאורך העבודה: דוברות ודוברי הכנס תמר אלאור, לואיג'י פליצוני, אלן פוטאז', שילה ג'סנוף, וגרטה אולסון וכן המשתתפים בו; תאופיק דעאדלה אשר הדריך את כולנו בסיור בתל צובה; מרכז מינרבה לזכויות אדם באוניברסיטת תל אביב אשר תמך בכנס ובהוצאה לאור; וצוות משפט, חברה ותרבות, לרבות העורך הראשי היוצא אסף לחובסקי אשר אישר וליווה את הכרך בשלבי הראשונים, העורך הנוכחי אסף חמדני, נירית פוטרמן שליוותה את העבודה במקצועיות רבה, חברי מערכת הסטודנטים יצחק אוריין, יואב בן שלום, מאיה דונר, דין זיידרמן, הודיה מיארה, יעל מסקין, ענבר נחמן, שדא נחם, נועה סגל, אורן עובדיה, טסה פדואה, אלונה צפרייר, תומר רוני, רוני רחמים, ושניר שוורץ, והכל בניהולם המעולה של עורכי המשנה עומר צוק, אביגיל זייפמן ונתן ברגר. העבודה הושלמה בימים קשים של מלחמה, אובדן וציפיה לשובם של החטופות והחטופים, ולא היתה יכולה לבוא לכדי סיום מוצלח אלמלא מחויבותם ומקצועיותם של חברות וחברי הצוות. הערכתנו נתונה לכולם.

ליאורה בילסקי וענת רוזנברג

